

Shahnoza SIDIQOVA,
Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti tayanch doktoranti
E-mail: shahnozasiddiqova340@gmail.com

O'zFA O'zbek tili, adabiyoti va folklor instituti katta ilmiy xodimi, f.f.d., Suvon Meli taqrizi asosida

PLOT FEATURES OF ABDUQAYUM YOLDOSH STORIES

Annotation

The article talks about the stories of Abduqayum Yoldosh. Genre-specific characteristics of poetic components such as plot construction, knot, development of events, climax and resolution of the writer's stories are studied. Attention is paid to the poetic interpretation of chronological, retrospective and associative plot types typical of the narrative genre in the writer's work. The division of the writer's stories into parts, the leadership of the psychological image, and the ways of transitioning from one story to another are thoroughly discussed.

Key words: Story genre, literary plot, development of events, knot, climax, types of literary plot, retrospective plot, parts of the story, literary psychology, literary detail.

ОСОБЕННОСТИ СЮЖЕТА РАССКАЗОВ АБДУКАЯМА ЙУЛДОША

Аннотация

В статье говорится об рассказах Абдукаюма Юлдоша. Исследуются жанровые характеристики поэтических компонентов, таких как сюжетное построение, завязка, развитие событий, кульминация и развязка рассказов писателя. Уделяется внимание поэтической интерпретации хронологического, ретроспективного и ассоциативного типов сюжета, характерных для повествовательного жанра в творчестве писателя. Подробно обсуждается деление рассказов писателя на части, руководство психологическим образом, способы перехода от одного рассказа к другому.

Ключевые слова: Жанр рассказа, литературный сюжет, развитие событий, завязка, кульминация, виды литературного сюжета, ретроспективный сюжет, части повести, литературная психология, литературная деталь.

ABDUQAYUM YO'LDOSH HIKOYALARINING SYUJET XUSUSIYATLARI

Annotatsiya

Maqolada Abduqayum Yo'ldoshning hikoyalari haqida so'z yuritilgan. Yozuvchi hikoyalarining syujet qurilishi, tugun, voqealar rivoji, kulminatsiya va yechim kabi poetik komponentlarning janrga xos xususiyatlari tadqiq etilgan. Hikoya janriga xos xronologik, retrospektiv va assotsiativ syujet turlarining yozuvchi ijodidagi poetik talqiniga e'tibor qaratilgan. Yozuvchi hikoyalarining qismlarga ajratilishi, psixologik tasviring yetakchiligi va voqeadan voqeaga o'tish usullari xususida atroflicha fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Hikoya janri, badiiy syujet, voqealar rivoji, tugun, kulminatsiya, badiiy syujet turlari, retrospektiv syujet, hikoya qismlari, badiiy psixologizm, badiiy detal.

Kirish. Zamonaviy o'zbek nasri yozuvchilari orasida hikoya janriga qo'l urmagan ijodkorlarni topish qiyin. Bu avvalo, yozuvchining hayot voqeligini poetik idroklash, qolaversa, hikoyaning muttaasil harakatdagi hozirjavob va kichik hajmda katta gap ayta olish imkonini beradigan janr ekanligi bilan bog'langan. Agar o'zbek hikoyachiligi tarixiga nazar tashlansa, hikoya har bir yozuvchi ijodida yangilanib, kamol topib borganini ko'ramiz. Masalan, Abdulla Qodiriy, Abdulla Qahhor, Shukur Xolmirzayev va Nazar Eshonqul hikoyalari qiyosiy aspektda kuzatilsa, yuqoridagi kabi qarashlar oydinlashadi. Bundan tashqari hikoya davr muammolarini o'zida aks ettirishi bilan adabiy-tarixiy jarayon mahsuli ham hisoblanadi. Shu bois, hikoya voqeasi va uning syujet qurilishini tadqiq etish zamonaviy o'zbek adabiyotshunosligining dolzarb muammolaridan sanaladi. Ayniqsa, mustaqillik davri o'zbek adabiyotida hikoya syujeti va kompozitsiyasi sathida turli-tuman shakl izlanishlarni ro'y bergani masala mohiyatini yanada kengroq yoritish ehtiyoji borligini bildiradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ahmad A'zam, Xurshid Do'stmuhammad, Nazar Eshonqul, Xayriddin Sulton, Abduqayum Yo'ldosh, Ulug'bek Hamdam kabi yozuvchilarning hikoyalari yuqoridagi qarashlarga asos bo'ladi. Masalan, A.Yo'ldosh hikoyalarining syujet qurilishiga e'tibor qilinsa, quyidagilar ayon bo'ladi. Uning hikoyalarida

inson fojiasi va uning ichki olamini psixologik tasviriga alohida e'tibor qaratadi. Yozuvchining "Punkare", "Diydor", "Biz bo'lmagan joylarda", "Boy", "Quduq" singari hikoyalarida mana shunday insonlar hayoti voqelantiriladi. Adabiyotshunos Abdurauif Fitrat yozadi: "Bir kimsaning hollarini, bir voqeani tasvir etib, rivoya yo'sunli yozilgan asarlarga hikoya deyiladi. Hikoya o'z qahramonining ruhiy hollarini ochib beradi: tirikchiligimizda bo'lub turg'an ko'b voqealarning qorong'u puchmoqlarini oydinlatib ko'rsatadi. Yomonligi tuzukkina sezilmagan ko'b odatlarimizni butun foje' natijalari bilan gavdalandirib, o'zimizga ko'rsatadi. Shuning uchun hikoya hayotda muhim o'rin tutadi" (A.Fitrat, 2009, 84-bet). Yuqorida biz nomini keltirgan yozuvchi hikoyalarida ham jadid mutafakkiri ta'kidlagan xususiyatlar yorqin namoyon bo'ladi. Jamiyatimizdagi tubanliklar, inson fojiasi milliy kolorit bilan ifoda etiladi. Xususan, "Alvido go'zallik" deb nomlangan hikoyada o'sha fojeli kni ko'rish mumkin. Asardagi qishloq odamlari – madaniyatni, muomalani bilmaydigan to'pori jamoa. Oysuluv esa ana shu muhitga tushib qolgan tamomila boshqacha ayol. U go'zalikka, san'atga, ma'rifatga intiladi. Ammo johillar to'dasi undagi nafosatni yo'qqa chiqaradi. Sahro odamlari – qotil. Ular Oysuluvdagi iste'dodni, ma'rifatga bo'lgan intilishni, qolaversa, mutafakkirlar dunyoni qutqaruvchi unsur sifatida qaragan go'zallikni o'ldiradi. Oysuluvdan o'zlariga o'xshagan

to'da vakilasini yaratadi. Asarda qishloqdagilar fojiasini anglagan, vaziyatga to'g'ri baho beradigan yagona obraz – bu roviy. Asar boshida Oysuluv va u tushib qolgan kichik jamiyat (qishloq) muhiti o'rtasida qahramon va muhit konflikti yuzaga chiqsa, roviy va qishloq odamlarining bir-biriga ters fikrlari orqali xarakterlararo konflikt namoyon bo'ladi. Roviyo ovuldagi odamlardan farqli o'laroq atrofda hodisalarni tahlil qila oladi, ovuldagi ahvolning ayanchli ekanini biladi. Shuning uchun ham “tezroq maktabni bitirishni va biror institutga kirishni, ishqilib, bir amallab qishloqdan chiqib ketishni orzu qilib” yuradi. Buning sababi hikoyachi qahramonning keyingi fikrlarida yanada oydinlashadi: “Ovulimizning aksariyat erkaklari ichishni yaxshi ko'rishar, shu sabablimi to'yilar janjalsiz o'tmasdi; ayollari esa kun bo'yi mol-hol tashvishi bilan band edilar. Kechqurunlari, televizorda biron bachkana, uzundan uzoq serial bo'lib qolsagina ko'pchilik dasturxon atrofida o'tirib, shuni tomosha qilishardi” (5). Asar qahramonlari bo'lmish ovuldagilar shoir Abdulla Oripov kuyunib, “Qachon xalq bo'lasan, ey sen” deb hayqirib murojaat qilgan olomonga aylanib bo'lgan. Roviyo bu holatni – olomon tabiatini, ulardagi nafs ammorani Muslimning to'yi haqida aytilgan bir jumla bilan ifodalab beradi: “To'yda odatdagidek molday to'yib ichib olgan erkaklar janjal qilishdi, ayollar uy-uylariga narsa tashishdi” (5). Roviyo Oysuluvning go'zalligini ta'riflagandan so'ng bolalar uni “Kumush checha” deb chaqirishini aytadi. “Shunda biz ko'rdik, darhaqiqat, kelinchak juda chiroyli edi. Ismiyam jismiga monand: Oysuluv. Atlas ko'ylak-lozim kiygan, yaltirab turgan sochi taqimini o'padigan, oppoq yuzli, kipriklari uzun-uzun, jismi nozikkina bu ayolni bolalar negadir “Kumush checha” deb chaqirishardi. O'ziyam kinodagi Kumushga juda o'xshab ketardi-da...” (6). Oxirgi gap ko'p nuqta bilan yakunlanadi. Xo'sh, uning Kumushga o'xshashi faqat tashqi ko'rinishidami yoki bolaning bu gapida uning taqdiri ham qaysidir ma'noda Kumushnikidek, degan pressuppozitsiya (yashirin axborot) bormi? Kumushning o'limiga Zaynab tomonidan berilgan zahar sababchi ekanligini bilamiz, ammo bu hikoyada kim kimni (nimani) zaharladi? Ovuldagi tuban shaxslar kelinchakning orzu-umidlari, ibosi, intilishlarini o'limga hukm etdi. Hikoyadan olingan quyidagi parchada bu tubanlik yaqqol namoyon bo'lgan: “Ammo sal keyinroq tasodifan bilib qoldikki, yanga deganimiz shig'ir-pig'ir ham yozarkan. Hatto bir kuni ishga qattiq nonga qo'shib shunaqa narsalar bitilgan qalingina daftarini-yu bir-ikkita rayon gazetasini ko'tarib kelibdi. Bir maqtangisi kelgandir-da sho'rlikning. Buni ayollardan biriga aytibdi ham. Bu gap bir zumda hammaga oshkor bo'ldi-qoldi. Ana shundan keyin yangaga yovqarash kuchaydi. Mashqlar to'la daftar esa birdaniga negadir “xotira daftar” nomini oldi.

– Xotira daftarini kim yozardi, bironi degan, erida ko'ngli yo'q xotin yozadi-da, aylanay...

Bular aytilgan gaplarning mingdan biri edi-yov chamasi. Axiyri bo'lmadi – uyat va nomusdan yuzi lovillab yonayotgan Oysuluv xotinlarning unsiz ma'qullovi va ehtimolki talabi ostida “xotira daftar” va gazetalarini tushlik mahali omonat chaylada o'tirgan mahallimiz qum'ona tagiga tutantirib izlayotgan oshpaz opaga berib yubordi...” (6). Yuqorida biz nazarda tutgan ko'p nuqta ostiga berkitilgan fikrlar Oysuluvning asar oxiridagi tasviri orqali oydinlashadi. Xullas, u endi tamomila boshqa Oysuluv – o'sha ommaning bittasiga aylanib ulgurgan ayol edi.

Asardagi Muslim obrazi “xotin zotini mensimasligini hammaning oldida isbotlab” gerdayib yuradigan nomardlardan. Uning qanday odam ekanini ayoliga munosabatidan bilsa bo'ladi. Umrida dala yumushlariga o'rganmagan, ketmon bilan oyog'ini chopib olgan Oysuluvga “Ko'zingga qarab ishlasang, o'lasanmi, ey...” deb baqirgach, roviy tili bilan aytganda, “shu bilan o'z burchimni ado etdim

deb o'yladi shekilli, yana shiyponga, ichishni davom ettirishga” ketadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu hikoyada voqealar ketma-ket tarzda ro'y beradi. Ammo adibning shunday hikoyalari borki, ularda syujetning o'ziga xosligi turlicha namoyon bo'ladi. Xususan, ayrim hikoyalari retrospektiv usulda bayon qilinadi. Umuman olganda, har qanday hikoyaning o'zi bu retrospektiv hisoblanadi. Chunki ro'y berish nuqtayi nazaridan asardagi voqea allaqachon yuz berib bo'lgan, roviy yoki muallif tomonidan keyin bayon qilingan bo'ladi. A.Yo'ldoshevning aksar hikoyalari voqealar rivoji bilan boshlanadi, ammo muallif hikoyalari orasida syujet voqealari (“Quduq”dagi kabi) tugun bilan boshlanadigan ijodiy namunalar ham yo'q emas. Muallifning “Tilla soat” hikoyasi ham shu tipdagi asarlardan sanalanadi. Hikoyaga “Hammasi oddiygina hazildan boshlandi” degan tugun jumla bilan kirib boriladi. Hazil nimadan iborat ekani, uning sabab-oqibatlari voqealar rivoji davomida oydinlashib boradi. Asar uchun qahramonlar taqdirini o'zgartirib yuborgan tilla soat detali sarlavha qilib tanlangan. Tilla soat bu ayni paytda nafs timsoli deb aytish mumkin. Asarda do'stining mastligidan foydalanib, avval boshda hazil qilaman deb uning tilla soati va pullarini olib qo'ygan, keyinchalik fikri o'zgarib, nafs qutqusiga uchgan qahramonga muallif Sodiq ismini tanlagan. Muallifning qahramon xarakteriga teskari ma'nodagi ismni tanlashi ma'lum ma'noda o'quvchi diqqatini tortadi.

“Tilla soat” ham yozuvchining boshqa hikoyalari kabi qismlarga ajratilgan holda beriladi. E'tibor beradigan bo'lsak, A.Yo'ldoshevning deyarli barcha hikoyalari tuzilish jihatidan bir necha qismlarga bo'lingan. Qismlarga bo'lish orqali muallif o'z oldiga bir necha maqsadlar qo'yadi. Xususan, “Tilla soat”da birinchi qismda tugun (hammasiga hazil sabab bo'lgani va voqea nimadan boshlangani) bayon qilinsa, ikkinchi qismda voqealar rivoji (bu hazil nimadan iborat ekani), uchinchi qismda esa yechim (vaziyat nimalarga olib kelgani, sabab-oqibatlar ifodalanadi. “Quduq” va boshqa bir qator hikoyalarda ham muallif voqeadan voqeaga asarni qismlarga ajratish orqali o'tadi. Bir qism tugab, boshqasiga o'tilgani sari hikoyadagi fojeliq ortib boradi. A.Yo'ldoshev ijodi haqida gap ketganda adibning “Puankare” hikoyasini tilga olmaslikning iloji yo'q. Nega deganda, ushbu asarni yozuvchi ijodining gultoji deb atash mumkin. “Puankare” – ayni paytda biz qo'rqqan narsalar haqida so'zlovchi hikoya. “Puankare” – orzu-maqsadlari yakson bo'lgan bir armon hikoyasi, achchiq haqiqatlar, xato tanlovlar, ularning natijasida yuzaga kelgan anglatib bo'lmaz iztirob ifodasidir. Hikoyada inson fojiasi ayanchli tarzda tasvirlanadi. Asar matematika sohasidagi buyuk fransuz olimi Puankare nomi bilan ataladi. Hikoya qahramoni ham matematik, u bir umr Puankare gipotezasini isbotlashga harakat qiladi. Bu yerda Puankare – inson maqsadlarining timsoli. Hayotda inson orzu-maqsadlariga yetishish uchun harakat qilar ekan, bu yo'lda qancha zahmat-mashaqqat chekishga, turli to'siqlarni yengib o'tishga to'g'ri keladi. Ammo achinarlisi shundaki, hamma orzu-maqsadlar ham biz kutgan tarzda amalga oshavermaydi. Hikoya qahramoni – hayotini ilmga bag'ishlashni istagan ziyoli inson, ayni paytda oila qadrini biladigan, atrofda qilarni o'ylaydigan insofli, oilaparvar, shuningdek, murosali kishi. Matematik umri davomida uni tushunmaydigan ilmsiz, ilmning qiymati, mohiyatini bilmaydigan ayol bilan hayot kechiradi. Bu ikki obraz orqali hikoyada xarakterlararo konflikt yaqqol namoyon bo'ladi. Boshda hikoya matematikning portfeli haqidagi fikrlari bilan, so'ng do'sti haqidagi xotiralari va universitetda hammaning og'ziga tushgan “o'timshi” to'g'risidagi fikrlar bilan boshlanadi. Voqealarni bayon qilishda muallif retrospektiv syujetdan foydalanadi. Shu o'rinda adabiyotshunos olim Dilmurod Quronovning retrospektiya haqidagi qarashlarini keltirib o'tish o'rinni: “Retrospektiya deb ataluvchi bu usulning mohiyati shuki, unda yozuvchi syujet

voqealarini, ya'ni faqat oldinga oquvchi vaqtini go'yo to'xtatib qo'yadi-da, o'tmishda bo'lib o'tgan voqeani tasvirlashga o'tadi... Garchi syujetning alohida turi sifatida tasnif etilmasada, ayrim adabiyotlarda u syujet kompozitsiyasi nuqtayi nazaridan retrospektiv syujet deb farqlanadi. Odatda, bunday syujet qahramonning o'tmishda yuz bergan voqealarni, ba'zan hatto butun umrini tahliliy nazardan o'tkazishi asosiga quriladi" (Quronov D, 2018, 189-190-betlar). Biz yuqorida nomini keltirgan "Puankare" hikoyasida ham aynan qayta eslash orqali qahramon hayoti tahliliga nazar tashlangan. Hikoya 9 ta qismga bo'lingan. Birinchi qism voqealarga kirish bo'lib, u hikoya qahramoni va muhit xususida boshlang'ich tasavvurni uyg'otadi, ikkinchi qismdan boshlab voqeahodisalar oydinlashib boradi. Aynan shu qismdagi "Institutni bitirish arafasida men kutilmaganda Puankare gipotezasining shaydosiga aylandim" jumlasini orqali hikoyada tugun yuzaga keladi. Voqealar rivojida qahramonning turmushi, oilaviy ahvoli bilan bog'liq hodisalar ifoda qilinadi. Olaxurjun bo'yniga tushgach u oilaviy tashvishlar, tirikchilik vajidan ilmiy ishiga ham, hayotini bag'ishlashga tayyor bo'lgan azaliy maqsadiga ham yetarlicha vaqt ajratolmaydi. Buning oqibatida butun istaklari, xayollari chippakka chiqadi. Ilm matematik uchun najot edi, shu najotning yo'qolishi qahramon hayotida fojeliq yasadi. Puankare qahramon hayotining mohiyati edi.

Asardagi fojeliq faqatgina keksa matematikning ahvoli bilangina bog'liq emas. Zotan, unda qayta umid uyg'ongan, yosh talaba bilan birga orzusiga yetmoq g'ayrati yana paydo bo'lgandi. Asl fojia o'sha g'ayrat, o'sha umidning ikkinchi bor qayta so'nishi edi! Muallim o'z hayotining shogirdida takrorlanayotganini ko'rib ado bo'lgandi. Undagi insoniylik, boshqalarni tushunish hissi shu darajada ediki, o'z turmushi yaxshi emasligiga, ayolining har kungi ta'na-dashnomlariga qaramay, portfelidagi pullarni bir kunlik shogirdiga to'yona qildi. Asardan olingan quyidagi jumalar ham qahramonning ichki portretini chizishda muhim ahamiyat kasb etgan: "Men yana ilmga qaytmoqda edim. Dilimning qay qorong'u, hammaning, hatto o'zimning ham nigohimdan pinhon puchmoqlarida bir telbavor o'y kezardiki, mabodo Xudo "Ol, qulim" desa-yu, talaba ikkalamiz gipotezani yechsak, men... men mukofot pulidan voz kechaman. Mayli, talaba olsin, unga kerakdir. Ammo men o'zimga tegishli besh yuz ming dollardan voz kechaman. To'lagich! Illo... illo men bir asrdan beri jumboq bo'lib kelayotgan gipotezani isbotlab, kashfiyotga erishgan maholim his qilgan shodligimni, baxtimni yarim million dollardan qimmat deb hisoblagan bo'lardim. Tushuntirib berolmadimmi? Buni tushunish uchun odam haqiqiy matematik bo'lishi kerak. To'g'ri, puldan voz kechganimni eshitgan xotinim meni tiriklay g'ajiydi, bolalarim nafat bilan qarashadi, tanish-bilishlarim telbaga chiqarishadi. Ammo men baribir shunday yo'l tutaman. Nazarimda, talaba ham shunday qiladiganday. Axir uning tomirilarida ham asl matematikning qoni oqmoqda..." (Iyldosh A., 2014, 122-6er)

Hikoyadagi ayrim o'rinlar orqali qahramon tabiatida biroz qat'iyatning yetishmaganligi, yumshoq fe'llilik ko'p hollarda matematik zarariga ishlaganligining guvohi bo'lamiz. Farzand tarbiyasi borasida ham ayolining aks ta'siri qahramon nutqidani sezilib turadi. Asar qahramoni har gapida matematik qonuniyatlarni yodga oladi-yu, ammo hayot qonuniyatlariga yaxshi e'tibor bermagani tufayli xato tanlovlar qiladi. "Tanloving xato bo'lsa, to'loving umr bo'ladi" deganlaridek, umr bo'yi azoblar iskanjasida yashaydi.

Qahramonlar xarakterini tasvirlashda, umuman, ushbu hikoyaning "yozib tashlanishida" hayotiy voqealiklar muhim o'rin tutgan. Muallif uchun ana shu turki professor Qozoqboy Yo'ldoshevning o'zbek ayollari haqida aytgan gaplari bo'lgan. Yozuvchining aytishicha, ularni televideniya, suratga olishga chaqirib qolishadi va suv bo'yiga olib borishadi. Kun qizigan payt, ular turgan ko'priq tagidan bir ariq suv sharillab oqar, ikkala qirg'oqdagi soya-salqin joylarda dam oluvchilar,

ularning aksariyati rus, koreys millatiga mansub erkak-ayollar edi. Shu payt Q.Yo'ldoshev olimlarga xos zukkolik bilan: "Agar o'zimizning ayollarni olib kelsangiz, bog'lab qo'ysangiz ham turishmaydi. Axir ularning boshida bir olam tashvish: to'y, ma'raka, charlar..." - deb aytadi. Shu gapdan keyin o'zidagi holatni yozuvchi shunday aytib beradi: "Shunda men, deylik, eri bir amallab dam olishga olib kelgan va hattoki, ketib qolmasin, dam olsin degan o'yda bog'lab qo'ygan ayolning qalin-qalin arqonlarni jon-jahdi bilan, tishlarini ishga solib yechib-uzayotganini tasavvur etdim-u, kulib yubordim. Ammo... Qozoqboy akaning qolgan gaplarini eshitmadim" (Iyldosh A., 2014, 276-6er). Xuddi shu narsa hikoyada matematikning ayoliga ko'chiriladi. Bu tasvir asarda quyidagicha ifoda etiladi: "...Xullas, agar, sal yumshoqroq iboralarda ifodalaydigan bo'lsak, shu paytgacha dam olmagan fidoyi xotinim bundan keyin ham dam olishni xayoliga keltirmas ekan, chunki uning uchun - mendek tepsa tebranmas, loqayd, dangasa erdan farqli ravishda - bolalarning baxti to'kis bo'lishi muhim ekan, bu to'kislik esa el qatori o'tkazilgan to'yda namoyon bo'larkan... va hokazo va hokazo (Ha, bu xotin dam olish-pam olishga bormaydi, mabodo sanatoriya-panatoriyaga oborib, bog'lab qo'yib qaytsam, arqonlarni tishlab-uzib, uzolmagan taqdirda esa hakkalab bo'lsa ham mendan burun uyga yetib keladi)" (Iyldosh, A., 2014, 127-128-betlar).

Qahramon holati-yu ahvolotini ochishda portfel detali ham muhim ahamiyat kasb etgan. Portfel ayni paytda muallimning qiyin hayot tarzi, turmushidagi yetishmovchilikni ko'rsatsa, boshqa tomondan bu detal uning orzu-maqsadlari bilan bog'liq. Qolaversa, bu yerda hech kim bas kelolmaydigan vaqt masalasi ham bor. Shafqatsiz vaqt nafaqat portfelga, balki unda saqlanadigan orzu-umidlarga ham o'z ta'sirini o'tkazdi. Asar boshlanmasida aytilganidek, "vaqt ta'sirini o'tkazmaydigan narsaning o'zi qolmabdi. Hatto asl mol ham uning qoshida o'z ekan". Hikoyada bu haqda yana bir qancha fikrlar keltirilgan. Ular orasida, ayniqsa, uchinchi qism boshlanmasi bo'lib kelgan quyidagi jumalar kishini o'ylantirib qo'yadi: "Vaqt, vaqt, vaqt... U bunchalar tez o'tadi? Qayoqqa bunchalar shoshadi? Bu qattol shiddat inson umrini tushga, ro'yoga aylantirib qo'ymaydimi? Uxlading-u, uyg'onding. Qisqagina davom etgan tushingda esa butun umringni ko'rding. Bunchalar shafqatsizsan, vaqt..." (Iyldosh, A., 2014, 100-6er). Turmush muammolari, jamiyat hayotidagi kemtikliklar ham asarning voqealar rivoji fonida ifoda etilgan deyish mumkin. Yozuvchi Tog'ay Murod: "Olam ufqqa borib tamom bo'ladi, odam umidini yo'qotib tamom bo'ladi", - degan edi. Asar bosh qahramoni ham oxirgi ilinjini yo'qotib tamom bo'ldi. Uning ilmiy ishi nihoyasiga ham, gipoteza isbotini topishiga ham bir necha qadam qoladi, ammo oilaviy vaziyatni yaxshilash uchun qahramon bularni ortga suradi. Natijada, bir kuni Parelman ismli shaxs gipotezaning isbotini aniqlagani ma'lum bo'ladi. Xuddi shu nuqtani asarning kulminatsiyasi deb olishimiz mumkin. "Shoiralar aldaydilar. Nima emish, qandaydir bir mavzuni yozmoqchi bo'lib yursang-u, uni sendan oldin kimdir qog'ozga tushirib qo'ysa, bundan xursand bo'lishing kerak ekan. Bekor gap! Ehtimol adabiyotda shundaydir, ammo aniq fanlarda emas. Men unaqangi bag'ri keng odam ham emasman. Men ichi qora odamman. Xudo shohid, bu olamshumul yangilikni o'qiganimda butun vujudimni hasad va alam fasodi to'lirdi. Men o'zimni tishlab tashlaguday ahvolga tushdim: "Nega u? Nega u? Nega men emas..." (Iyldosh, A., 2014, 129-6er) Hikoyaning aynan shu nuqtalarida qahramon ruhiyatidagi fojeliq cho'qqiga chiqadi. Qahramon uning uchun hayot o'z ma'nosini yo'qotganligini aytib, "ammo bu hali holvasi ekan" deydi. Undagi alamning, dardning avj nuqataga ko'tarilib borishi keyingi jumalalarda ham yaqqol namoyon bo'ladi: "Tez orada saytda Perelmanning gipoteza yechimi ifodalangan maqolalarini e'lon qilishdi. E, Xudo, bu nima degan gap!

Menga yana qanday jazoying bor? Qachongacha ustimdan kulasan? Axir... axir bu to'qson to'qqiz butun-u yuzdan to'qson to'qqiz foiz mening yechimim-ku!!! Axir men to'g'ri yo'ldan borgan ekanman-ku. So'nggi nol butun yuzdan bir foiz ish qolgan ekan-ku! Bir oygina, yo'q, yo'q, ko'pi bilan bir haftagina qimirlamay o'tirib ilm qilganimdami, gipotezani o'zim isbotlagan bo'lardim..."(Йўлдош, А., 2014, 129-6er). Qahramon Yaratganga isyon qilishni xohlamaydi. Buni Xudoning aybi emasligini ta'kidlaydi, ammo ichida alanga olayotgan alam otashiga ham bardosh bera olmaydi: "Nega? Nega axir? Garchand bilaman, bu sening aybing emas, biroq nima qilay, o'zim o'zimni ayblaymi? O'zim o'zimni jazolaymi? Bu bilishim menga azob-iztirobdan o'zga nima olib keladi, nima?..."(Йўлдош, А., 2014, 129-130-беглар). Qahramon tilidan aytilgan bu gaplar kitobxonni larzaga keltiradi, ayniqsa, uning alamli va ojiz holati "Xudoyim! Meni o'ttiz yil orqaga qaytar, Xudoyim..." degan jumllarida aks etadi.

Aksariyat hikoyalarda tugun, voqealar rivoji va kulminatsiyadan so'ng, albatta, yechim beriladi. Ammo "Puankare" xususida bu fikrni ayta olmaymiz. Hikoyaning oxirgi (VIII-IX) qismlari qahramon emas, balki muallif tilidan bayon qilinib, go'yo kitobxonni yechimga olib borayotgandek tuyuladi, lekin hikoya so'ngida aniq bir yechim berilmaydi. Zero, matematikning iztiroblar natijasida aqlidan ozishi yoki "Xudoyim! Meni o'ttiz yil orqaga qaytar" degan o'kinch to'la o'tinchining so'nishi – bu yechim emas! Hikoyadagi yechimni oldiga biror maqsad qo'ygan har qanday kitobxon o'z hayotidan topadi. Bizningcha, muallifning badiiy maqsadi

ham shu. Bugun "Puankare"dagi matematik bir o'zi yig'lamadi, u bilan birga biz ham yig'ladik. Bu safar u Xudoga yolg'iz o'zi iltijo qilmadi. Unga qo'shilib biz ham Yaratganga yolvordik: "Xudoyim! Uni o'ttiz yil orqaga qaytar, qaytar, Xudoyim!..".

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, A.Yo'ldosh hikoyalari shakl va mazmun birligi, syujet tartibining o'ziga xosligi, hikoyalarda inson fojiasi avj pardalarda kuylanganligi bilan ajralib turadi. Adib hikoyalarida aynan quyidagi o'ziga xosliklar yaqqol namoyon bo'ladi:

Muallif konsepsiyasini ifodalovchi voqealar muayyan qismlarga bo'linadi.

Voqealar tizmasini shakllantirish, voqeadan voqeaga o'tishda muallif hikoyani turli qismlarga ajratish usulidan mahorat bilan foydalanadi.

Yozuvchi voqealarni bayon qilishda retrospektiv syujetga murojaat qiladi.

Adib bevosita ishtirok etgan hayotiy voqea va suhbatlar asar qahramonlari tabiatining jonli chiqishiga sabab bo'ladi.

"Puankare" muallif ijodidagi inson fojiasi yuksak darajada ochib berilgan eng yaxshi hikoya bo'lib, unda bayon qiluvchi bir shaxsdan ikkinchisiga ko'chadi. Ya'ni asar boshida "men" tilidan hikoya qilingan bo'lsa, VIII-IX qismlarda roviy vazifasini muallifning o'zi bajaradi.

Muxtasar qilib aytganda, A.Yo'ldosh hikoyalari o'zbek hikoyachiligida o'z o'rniga ega bo'lgan ijodiy namunalar sirasidandir.

ADABIYOTLAR

1. Fitrat. (2009). Tanlangan asarlar. Toshkent: Ma'naviyat.
2. Sulton, I. (2005). Adabiyot nazariyasi. Toshkent: O'qituvchi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
3. Quronov, D. (2018). Adabiyot nazariyasi asoslari. Toshkent: Akademnashr.
4. Йўлдош, А. (2014). Пуанкаре. Тошкент: Академнaшр.
5. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/abduqayum-yo-ldosh-1962/abduqayum-yo-ldosh-alvido-go-zallik-hikoya>
6. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/abduqayum-yo-ldosh-1962/abduqayum-yo-ldosh-tilla-soat-hikoya>
7. <https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/abduqayum-yoldosh-puankare-kitobidan.htm>